

Recensiones

Jan BOSCHMANS en Frank DAELEMANS (edd.), *Sophie's ster schittert over Grimbergen. Jan-Baptist Sophie (1692-1775) en zijn abdij*. Grimbergen: De Vrienden van de Abdij v.z.w., 2001, 142 pp.

Jan BOSCHMANS en Bert KOLSTEEG (edd.), *Catalogus bij de tentoonstelling Super astra sophia*. Grimbergen: De Vrienden van de Abdij v.z.w., 2001, 39 pp.

Naar aanleiding van de tentoonstelling *Super astra sophia*, die plaats vond in de abdij van Grimbergen van 19 tot 28 oktober 2001, verschenen een bundel met geschiedkundige en kunsthistorische bijdragen en een rijk geïllustreerde tentoonstellingscatalogus. Beide werken gaan dieper in op het leven in en om de Grimbergse abdij tijdens het abbatiaat van prelaat Jan-Baptist Sophie (1692-1775).

Jan Boschmans en Frank Daelemans redigeerden een goed gedocumenteerde artikelenbundel. In de eerste bijdrage, *Leven te Grimbergen in de achttiende eeuw* (p. 11-34), bespreekt Frank DAELEMANS aan de hand van de recentste inzichten en literatuur de landbouw, de bewoning, de bebouwing en de beroepsactiviteiten. Sophie's tijdperk kenmerkte zich in hoofdzaak door agrarische en economische voorspoed. Die algemene trend duidt de auteur veelvuldig met cijfermateriaal en concrete voorbeelden uit de Grimbergse archieven.

In het tweede artikel, *Prelaat Jan-Baptist Sophie (1692-1775)* (p. 35-76), behandelt Jaak OCKELEY uitvoerig de afkomst, de loopbaan en de verwezenlijkingen van de achttiende-eeuwse abt van Grimbergen. Jan-Baptist Sophie was een telg uit een reeds in 1257 te Brussel gesignaleerde familie die via het beenhouwers- en visverkopersambacht in de zestiende eeuw erin slaagde zich in de loop van de daaropvolgende eeuw op te werken tot juristen en advocaten bij de souvereine Raad van Brabant. Vader Franciscus-Antonius (1654-1735) behaalde in 1676 het diploma van doctor in de beide rechten aan de universiteit van Bologna en verkreeg de riddertitel in 1719. Jan-Baptist werd in 1692 te Brussel als derde zoon van zes kinderen geboren, doch overleefde als enige nakomeling zijn ouders, zodat hij alle bezittingen van de gegoede familie erfde. Mits een dispensatie omwille van zijn jeugdige leeftijd kon hij in 1710 te Grimbergen toetreden tot de norbertijnenorde. Na zijn priesterwijding (1716) vervulde hij verschillende taken in de kloostergemeenschap. Onder abt Augustinus van Eeckhout (1716-1747) fungeerde hij als persoonlijke secretaris van de abt (1716), pitancier (1730), provisor (1731) en rector van het Brusselse refuge (1739). Daar hij als provisor erg vertrouwd was met de Grimbergse domeingoederen en in het hoofdstedelijk verblijf resideerde, klasseerde hij er de abdijsarchieven tijdens de jaren 1739-1741.

Voor de verfraaiing van de abdij kon hij rekenen op de geldelijke steun van zijn verwanten. De familie Sophie begunstigde de abdij via renteloze leningen, geldgiften die omgezet werden in renten ten voordele van de abdij en schenkingen van meubilair. Na het overlijden van zijn moeder in 1741 kon provisor Sophie naar eigen goeddunken beschikken over het uitgebreide familiepatrimonium. Toch slaagde hij er bij het overlijden van prelaat Van Eeckhout in 1747 niet in zijn medebroeders te bekoren en het abbatiaat te bemachtigen. Pas in 1755 verwierf hij de prelatuur en wendde hij tot zijn heengaan in 1775 zijn vermogen aan om de Grimbergse abdij en in het bijzonder haar sacristie te verfraaien.

Door het veelvuldig gebruik van de dagboeken van de abten toont Jaak Ockeley zich op sommige ogenblikken een te uitmuntend adept van de hagiografie. Zo wijst hij er bij herhaling op dat abt Sophie de regeltucht hoog in het vaandel droeg (p. 58, 69 en 76), maar wat dat concreet voor het dagdagelijks kloosterleven inhield, staat nergens vermeld. Dergelijke aantekeningen doen onwillekeurig denken aan de obligate passages uit laatmiddeleeuwse en vroegmoderne kronieken, die verhalen dat bij het aantreden van een nieuwe prelaat de tucht en het regulier kloosterleven als het ware van de ene dag op de andere hersteld werden. Een groter gewicht toekennen aan andere bronnen, zoals het *instrumentum electionis* met de weinig flatterende verkiezingsuitslag van 29 juni 1755, zou aantonen dat de gestrengheid van de rijke advocatenzoon in de Grimbergse abdijsamenleving niet altijd evenzeer op prijs werd gesteld. Als wij ervan uitgaan dat lector Jan-Baptist Kips met 2 tweede en 5 derde stemmen $2 \frac{2}{3}$ en niet $2 \frac{1}{3}$ stemmen behaalde, betekent dit dat Jan-Baptist Sophie slechts 20,5 % van alle uitgebrachte stemmen (panachering toegelaten) of — naar een democratie omgezet — net geen 30 % eerste stemmen (geen panachering) behaalde. Bernard Viron, die als proost van de norbertinessen van Tussenbeek te Serskamp ver van de abdij leefde, behaalde evenveel eerste stemmen als Jan-Baptist Sophie (13 eerste stemmen of bijna 30%). Jan-Baptist Sophie meende dus in 1747 reeds terecht dat niet bijster veel confraters met de reguliere discipline dweepten en hem bijgevolg gunstig gezind waren.

In *De pastorie van Grimbergen (1768)* (p. 77-94) belicht Marjolijn VAN DAMME aan de hand van rekeningen uit het Uitgeefboek 1766-1793 en andere achttiende-eeuwse norbertijnse plattelandspastorieën de bouwgeschiedenis van de classicistische pastoorswoning. Als bouwmeester trad wellicht Jan Bernard Thibaut op, die later instond voor de bouw van de Leerbeekse Sint-Pieterskerk en het schip en het koor van de Sint-Gilliskerk in Groot-Bijgaarden.

In *De sacristie van de abdijkerk van Grimbergen. Een opdracht voor abt Sophie* (p. 94-110) bespreekt Cecilia VIÉRIN de doeken van de zeventiende-eeuwse Italiaanse schilder Lucas Giordano en het iconografisch programma van de plafondschildering, de Norbertusgrisailles en de lambriseringen.

In het slotartikel traceert Kamiel D'HOOGHE *De geschiedenis van het orgel in de abdijkerk van Grimbergen en de bijdrage van abt Jan-Baptist*

Sophie (p. 111-142). Aan de hand van verschillende zestiende- en zeventiende-eeuwse archiefstukken beschouwt de auteur de voorgangers van het Forceville-orgel (1745-1751). Dat orgel werd enkele jaren voor Sophie's abbatiaat vervaardigd door Jean Thomas Forceville, een zoon van de gerenomeerde orgelbouwer Jean-Baptiste Forceville. In bijlage bezorgt de auteur de uitgave van enkele passages uit de kroniek van Georgius van Wemmel en de dagboeken van de abten, bouwvoorschriften en rekeninguittreksels, die alle verband houden met de bouw van de opeenvolgende orgels voor de abdijkerk.

Naast de bundel met wetenschappelijke bijdragen slaagden Jan Boschmans en Bert Kolsteeg erin een dunne, maar indrukwekkende tentoonstellingscatalogus uit te werken. Het werkstuk geeft een goed beeld van de opzet en de indeling van de tentoonstelling, biedt de nodige uitleg en achtergrond bij de geëxposeerde stukken en is rijkelijk voorzien van afbeeldingen.

Wel heerst er een verwarrende tweeslachtigheid tussen het overnemen van de originele titels en onderschriften van documenten en hedendaagse beschrijvingen van de tentoongestelde objecten. Een eenvormige typografische richtlijn hieromtrent had veel onduidelijkheid kunnen voorkomen. Deze ambivalente houding heeft immers ook repercussies op de concrete inhoud van de notities. Zo is het in nummer 142 onduidelijk of het necrologium wel degelijk het norbertinessenklooster van Tussenbeek aanbelangt. Bij nummer 204 kon de titel van de gerechtsambtenaar beter als baljuw vertaald worden. De functie van baljuw kwam in hoofdzaak in de graafschappen Vlaanderen en Henegouwen voor, terwijl meier en schout veeleer Brabantse termen betroffen. Al deze functionarissen hadden evenwel een vergelijkbare administratieve, juridische en politionele opdracht. Bij nummer 309 ware het verkieslijker Cono van Preneste voor te stellen als pauselijk legaat in plaats van als abt van Arrouaise. Cono zat het concilie van Fritzlar (juli 1118) immers voor als kardinaal en gezant van de Heilige Stoel, terwijl hij de gemeenschap van Arrouaise reeds jaren voordien, in 1108, verlaten had: zie voor deze laatste opmerking C. DEREINE, «Conon de Préneste», *Dictionnaire d'histoire et de géographie ecclésiastiques*, Parijs, 1953, XIII, kol. 461-471; *Het leven van heer Norbert, aartsbisschop van Maagdenburg*, W.M. GRAUWEN (ed.), Averbode, 1984, c. 4, p. 7-8; *Over het ontstaan en de groei van de premonstratenzers*, W.M. GRAUWEN (ed.), Averbode, 1990, c. 8, §19-20, p. 42-44; L. MILIS, «Cono di Preneste», *Dizionario degli istituti di perfezione*, Rome, 1975, II, kol. 1604-1606.

Het mag echter duidelijk zijn dat deze punten van detailkritiek niet opwegen tegen de grote documentaire verdiensten van de catalogoog. Deze aan een democratische prijs aangeboden catalogus en de ruim opgevatte artikelenbundel illustreren de blijvende waarde van *Super astra sophia*.